

traditionella undersökningar av visornas historiska bakgrunder och senaste rönen i studier av livsberättelser – och mycket däremellan. Men hennes material är mångfacetterat och hennes intresse som sagt vittfamnande.

Några problematiska sidor av denna på det hela taget mycket gedigna avhandling bör för fullständighetens skull nämnas. Den tyngst vägande anmärkningen finns i hennes bruk av genre-begreppet, ett klassiskt tvisteämne inom både visforskning och folkloristik. Nordström påstår sig utgå från ”syskonens eget sätt att kategorisera sin repertoar” (s. 32), således ett ställningstagande för emisk bedömning. Men när väl undersökningen rullar igång, pendlar hon mellan en emisk (s. 212, 249) och en etisk (s. 257, 275) användning av termen. Eftersom genreproblemet borde vara centralt i studiens första fråga missar hon därigenom en möjlighet att konsekvent undersöka syskonens sätt att skapa kategorier.

I slutkapitlet skiljer författaren mellan ”skriftlig, muntlig och fonografisk överföring” (s. 263). Men något tredje sätt existerar inte. Den s.k. fonografiska överföringen är framförallt en muntlig överföring, när människor lär sig musik efter inspelade förlagor. Vad gäller de undersökta syskonen, som bl.a. lärt sig inspelade schlagers, har de dessutom sjungit med tryckta texter i händerna, således en skriftlig överföring.

En inkonsekvent käll- och litteraturförteckning och icke-existerande register är andra skönhetsfläckar.

En musikvetare intresserar sig särskilt för den bilaga, där författaren presenterar ett antal av syskonens visor, varav ett – inte motiverat – urval har transkriberade melodier. Notbilderna är preskriptiva och alltså inte deskriptiva, vilket hade visat syskonens sätt att sjunga de nertecknade visorna. Författarens medvetenhet i fråga om transkriptioner av samtalen (jfr s. 55) har uppenbarligen inte haft någon motsvarighet när det kommit till sången. Den som vill höra syskonen sjunga kan förstås ta del av det generösa innehållet på den medföljande CDn.

Annika Nordströms avhandling är utan tvekan en pionjärstudie på svensk mark. Visforskningen i Sverige har länge dominerats av studier om visor mer än om vissång, vilket kanske beror på den materialcentrering som funnits hos det i sammanhanget mycket betydelsefulla Svenskt visarkiv. De mindre arbeten som skrivits om vissjungande och om vissjungande människor har nästan uteslutande berört äldre lantliga miljöer. Annika Nordströms omfattande undersökning behandlar vissjungande människor från vår egen tid, dessutom i en

storstad. Jag är säker på att den kommer att inspirera till andra liknande undersökningar.

Till slut vill jag göra konstaterandet att Nordströms avhandling har en för svenska förhållanden sällsynt folkloristisk prägel (jfr s. 16). När jag ovan hävdade att den kommer att inspirera andra, menade jag också att den kan bidra till att återskapa folkloristiken i Sverige.

Gunnar Ternhag, Falun/Uppsala/Åbo

Karin Sennefelt: *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*. Gidlunds förlag, Hedemora 2001. 352 s. English summary. ISBN 91-7844-605-8.

Bondeupproren i svensk historia har inte i nämnvärd grad lockat historikerna av facket till utförliga specialundersökningar. Ett av undantagen från denna regel utgör Bjarne Beckmans stora studie av dalupproret 1743, som lades fram 1930 vid Göteborgs högskola. Beckmans undersökning var en gedigen och arbetskrävande genomlysning av hela det omfattande och vittförgrenade källmaterial som upproret efterlämnade i olika centrala och regionala arkiv. Den var på så sätt typisk för sin tid. Karin Sennefelts avhandling om samma daluppror, framlagd dryga 70 år efter Beckmans, är också den på flera sätt typisk för sin – vår – tid.

Bakgrunden till detta det sista av de stora bondeupproren i svensk historia utgjordes av att allmogen i flera landsändar – inte minst i Dalarna och angränsande landskap – hade upplevt en lång serie av missväxtår och felslagna skördar. Delar av befolkningen i Dalarna led av svår livsmedelsbrist som här och var gränsade till ren hungersnöd. Man tyngdes av skatter och hade fått sin livsviktiga gränshandel med Norge inskränkt. Rapporter talade om ”ett allmänt trångmål”, om brist på mat och om att människor blandade bark i brödet. Som om inte detta var nog hade det regerande hattpartiet år 1741 inlett ett äventyrligt revanschkrig mot Ryssland. Kriget var illa förberett och ledde redan under sommaren 1741 till ett avgörande svenskt nederlag. Förlusterna i svenskt manskap spädades på av sjukdomar, epidemier och brist på föda, vilket ledde till krav från myndigheternas sida på att bönderna skulle bekosta utrustning och utskrivning av fler soldater.

Under tiden växte missnöjet och protesterna från bondebefolkningens sida, särskilt i Dalarna. En allt mer kritisk opinion formades under intryck också av de arbetsvandrande herrarbetarnas nyhets spridning och

agitation. Soldater från Dalarna genomförde en uppmärksammas aktion i Stockholm våren 1742, då de vägrade att gå ombord på skepp som skulle transportera dem till krigsskådeplatsen i Finland, såvida de inte fick ett antal krav uppfyllda. Under året som föregick den slutliga bondemarschen till huvudstaden i juni 1743 genomförde dalabönderna på regional och lokal nivå en serie möten och sammankomster. Bystämmor, sockenstämmor och landsting förvandlades till arenor för folklig mobilisering mot överheten.

Det är denna mobiliseringsprocess – och hur den bemöttes av myndigheterna – som står i centrum för Karin Sennefelts undersökning. Hon visar hur allmogen gradvis skapade en allt större enighet kring kraven att till ny tronföljare välja den danske kronprinsen och att de för det misslyckade kriget ansvariga generalerna skulle ställas inför rätta och straffas. Som en central poäng återkommer Sennefelt till tesen att bondeupproret inte ska ses som en ren reflex av de dåliga tiderna utan att böndernas handlande måste förstås utifrån hur de gav innebörd åt timade händelser, hur de aktivt tolkade sin situation och mobiliserade sina ståndsbroder att ansluta sig till tolkningen. Inte ekonomi utan kultur ställs i centrum för analysen.

Ett viktigt inslag i allmogens mobilisering till uppror utgjorde serien av möten på regional och lokal nivå. Att den lokala självstyrelsens organ så tydligt blev hävstångar för de upproriska bönderna föranleder författarinnan att polemisera mot Eva Österberg, som hävdar att de politiska kanalerna mellan allmog och överhet i första hand användes för samverkan mellan parterna och att deras funktion därför främst varit att förhindra utvecklandet av proteströrelser. Men de lokala institutionerna erbjöd utgångspunkter för organisering underifrån och gav också legitimitet åt den spirande rörelsen. Författarinnans polemik på denna punkt är viktig och övertygande. Det går knappast att se det lokala självstyrets organ som uteslutande överhetens redskap. Genom sin existens och legitimitet utgjorde de åtminstone potentiellt språngbräddor mot mer omfattande mobilisering om bönderna uppnådde tillräcklig styrka och sammanhållning.

Det kanske inte var så underligt att det just var i de folkrika och relativt föga socialt skiktade socknarna runt Siljan som det lokala självstyrets organ kunde fås att tjäna allmogen gentemot överheten. Karin Sennefelt poängterar också – med en kritisk udd mot de konventionella föreställningarna bland dem som forskar om bondeuppror – att det inte räcker att se allmogens protester som legalistiska, som tillbakasyftande och vilande på

urgammal rätt och hävd. I takt med att dalupprorets mobiliseringsprocess tog fart förvandlade sig bönderna från passiva till aktiva aktörer, från ryktesspridare och kverulanter till politiska subjekt. En omfattande lista med lokala besvär omformades gradvis till ett konkret upprorsprogram i två huvudpunkter: valet av den danske kronprinsen och avstraffandet av generalerna.

På de punkter jag nämnt har Sennefelts avhandling potential att på ett positivt sätt befrukta och förändra forskningen om bondeuppror. Jag är inte lika överens med henne när hon inledningsvis – och då i anslutning till nu aktuella forskningstrender – polemiserar mot förklaringar och analyser av bondeuppror som tar sin utgångspunkt i ekonomiska villkor och sociala förhållanden. Historikerna som tidigare undersökt bondeuppror har i hög grad inriktat sig på socioekonomiska förutsättningar och på att besvara frågan *varför* uppror brutit ut. Man har enligt Sennefelt inriktat sig på att söka generella orsaksförklaringar där de agerande människorna mer eller mindre ses som automater som reagerar på ett visst sätt under vissa förhållanden. I stället bör man sätta ljuset på *hur* de upproriska resonerat, på deras föreställningsvärldar och värderingar. Det som varit avgörande för protesternas uppkomst har inte varit hur verkligheten sett ut, utan hur människorna tolkat sin tillvaro.

I och för sig måste väl inte orsaksförklaringar nödvändigtvis vara generella, giltiga för alla bondeuppror i alla tider? Att polemisera på det sättet är onekligen att göra det lätt för sig. Orsaksförklaringar kan lika gärna – mycket hellre! – sökas i materiella omständigheter som är specifika för det samhälle där upproret inträffat. Inte heller måste den som söker svaret på frågan *varför* ett uppror brutit ut med nödvändighet betrakta de agerande människorna som enkla automater. Ingenting hindrar att klarläggandet av de socioekonomiska villkoren kan kombineras med ett detaljerat och inträngande studium av de tolkningsprocesser som förmått människor att agera upproriskt i en given situation. En sådan dialektik mellan mänskligt vara och medvetande är sannolikt mycket fruktbarare än ett ensidigt fokuserande av aktörernas medvetande, taget abstrakt och avskilt från den sociala verkligheten.

Det är lätt att som etnolog känna igen författarinnans sätt att ställa kulturellt baserade tolkningsprocesser och föreställningsvärldar mot den sociala och ekonomiska verkligheten. Det är ju en motsatsställning som präglat mycket av de senaste decenniernas dominerande kulturalanalys. I ett vidare sammanhang har samma ensidigt

uppfattade dikotomi präglad av postmoderna och post-strukturalistiska uppgörelserna med marxismens klassanalys. På ett filosofiskt plan går sannolikt dessa trender tillbaka på förra sekelskiftets idealistiskt präglade tyska universitetsfilosofi, särskilt nykantianismen.

I själva verket hittar man överallt i Sennefeldts framställning uppgifter som talar om de usla ekonomiska villkor och den politiska maktlöshet som utgjorde en så viktig jordmån för böndernas agerande. Ett av flera viktiga strukturella förhållanden var förstas att de dåliga förutsättningarna för jordbruk i övre Dalarna, kombinerat med en stor befolkning, gjorde att mängder av människor gav sig ut på herrarbete för att dryga ut sin försörjning. Bara från Mora – en av de centrala socknarna i upproret – gav sig över 1 000 individer ut varje år, under nödår ännu fler. Regionala skillnader när det gäller spannmålsförsörjningen och makten över spannmålsöverskottet bör ha spelat en viktig roll för vilka krav bönderna formulerade på olika håll i landet. Beroendet av handelsutbyte för att kompensera underskottet gjorde Dalarna och andra underskottsområden extra känsliga för de begränsningar i handeln som regeringen införde. Från andra hälften av 1600-talet hade en situation uppstått, där räntetagarerna – frälset – koncentrerade sina besittningar till de stora spannmålsproducerande slätterna i Mellansverige och runt huvudstaden. Där inkrävde de räntan *in natura* för att med den bedriva en lönande handel. De hade således intresse av att hålla spannmålspriset uppe, och därmed sannolikt också av de handelsrestriktioner som infördes. Denna kamp om jordbrukets överskott utgör resonanslådan för det allmänna talet bland bönderna att man skulle ”rensa ogräset från vetet” och kunde ha fokuserats av författarinnan just för att belysa den metaforiska innebörden i det gängse talesättet.

Här stöter vi alltså på en annan nackdel med den ensidiga fokuseringen på böndernas föreställningsvärldar och subjektiva strategier. Viktiga frågor blir hängande i luften utan att analyseras historiskt och kontextuellt. Det kan gälla spannmålsöverskottet och spannmålshandeln i förhållande till de former (*in natura* eller pengar) i vilka bönderna erlade sin ränta, det kan gälla allmogens krav på en starkare kungamakt och hänvisningarna till förhållandena på Karl XI:s tid. Genom att analysen stannar vid vad de agerande bönderna uttryckligen tänkte och talade om så missar Sennefelt att fördjupa analysen i tid och rum av de stridsfrågor som upproret handlade om. Det gäller även en så viktig fråga som böndernas och bondeståndets politiska kamp för att

hindra krigsutbrottet. Sålunda talar hon inte om bondeståndets aktion vid riksdagen 1734, då man förklarade att man inte skulle ”efterkomma” en eventuell krigsförklaring. En än mer anmärkningsvärd lucka är att stationeringen i Sverige vintern 1743–44 av 12 000 man ryska trupper inte omtalas. Dessa tio regementen skulle säkerställa ordningen och förhindra ytterligare motstånd från böndernas sida mot det fredsavtal som Ryssland dikterat. Detta utelämnande hänger möjligen samman med att den aspekt av upproret som handlar om böndernas vilja till försvar av nationen inte tematiseras av författarinnan. Analysen förbigår förstas även det som de agerande inte talar om utan förutsätter som känt.

I rättvisans namn skall dock erkännas att Sennefelt här och var bidrar med goda historiska fördjupningar. Jag vill t.ex. nämna de partier som handlar om landstingen som mötesform och de lokala stämmorna som grundval för allmogens mobilisering i kap. 4. Författarinnan har valt ett synnerligen centralt och engagerande ämne för sin avhandling. Jag hade stort nöje av läsningen av boken, som är välskriven, delvis nyskapande och rik på intressanta observationer och iakttagelser.

Det tog dock lång tid innan jag förstod vad avhandlingens titel egentligen syftar på. Först på sista sidan förstod jag att ”Den politiska sjukan” syftar på det framväxande partisystemet under frihetstiden som skapade ”en deltagandekultur i politiken där hög och låg möttes för att tala politik”. Dalupproret 1743 skall således enligt Sennefelt ses i ljuset av denna ”politiska kultur”, som alltså spritt sig ut i landet från den partipolitiska drivhusmiljö som de främmande makternas subsidier skapade i huvudstaden. Synsättet ansluter till en gängse liberal historisk tolkningstradition, där man spårar de första fröna till vår tids parlamentarism i det frihetstida statsskicket. Som ett alternativ skulle jag vilja peka på möjligheten av att företa en verklig maktanalys som sätter ljuset på splittringen och svagheten hos frihetstidens svenska överhet – aspekter som illustreras synnerligen väl av det vankelmådiga bemötandet av böndernas rörelse 1743 – som skapade utrymme för en upprorisk rörelse på bred folklig bas. Inom ramen för en sådan analys blir böndernas övertagande av de lokala maktstrukturerna begriplig och central. Detsamma gäller de krav bönderna riktade mot sina egna riksdagsrepresentanter som i Stockholm drogs in i svek mot sina väljare. Men då talar vi som sagt om en annan historisk tolkningstradition och vi låter historien spegla en annan demokratiuppfattning.

Bo G. Nilsson, Stockholm